

Вадим Трюхан

25 років незалежної України на міжнародній арені: здобутки, прорахунки та перспективи у сфері безпеки

У цій статті здійснено аналіз здобутків та прорахунків України на міжнародній арені у сфері безпеки протягом 25 років незалежності. Зокрема проаналізовано причини потрапляння України «в один кошик» з іншими країнами пострадянського простору, що призвело до

неможливості проголошення курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію на початку 1990-х років. Серед ключових безпекових викликів виокремлено воєнні, економічні та енергетичні, а також інформаційні.

Окремо проаналізовано перспективи Нормандського формату та мінських домовленостей, а також запропоновано заходи, яких слід вжити з метою забезпечення всеохопного врегулювання кризи, спричиненої анексією Росією Криму та Севостополя і розв'язанням війни на сході України.

За результатами аналізу спрогнозовано перспективи відновлення територіальної цілісності та підвищення авторитету України в регіоні та світі.

Ключові слова: безпека, європейська інтеграція, євроатлантична інтеграція, Нормандський формат, мінські домовленості, енергетична безпека, інформаційна безпека, воєнна безпека, ЄС, США, Україна, Росія.

The article analyzes Ukraine's failures and achievements in the international arena and in the sphere of national security in the 25 years since independence. The author examines the reasons for Ukraine's prolonged and so far unsuccessful European and Euro-Atlantic integration efforts, as well as the military, economic, informational, and energy security challenges faced by Ukraine. The article also discusses the provisions of and perspectives on the Normandy format for the Minsk agreement and proposes measures to overcome the current crisis, provoked by Russia's annexation of Crimea and the war in the east of Ukraine. Finally, different approaches to restoring Ukraine's territorial integrity and increasing its authority in the region and in the world are considered.

Keywords: security, European integration, Euro-Atlantic integration, Normandy format, Minsk agreement 2016, energy security, informational security, military security, the EU, United States, Ukraine, Russia.

Те, про що мріяли багато поколінь українців, десятки і сотні тисяч яких втратили свої життя в боротьбі за незалежність, нарешті стало реальністю 25 років тому, коли Верховна Рада тодішньої УРСР з 450-ти депутатів 392 голосами «за» при 4-х «проти» ухвалила Акт проголошення незалежності України¹.

¹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1427-12>.

Чверть століття – це серйозний термін, який надає підстави для підведення підсумків. Адже він вважається природним циклом для народження нового покоління людей. І саме досягнення 25-річного віку є ознакою того, що людина прощається з юністю і стає зрілою.

Про те, наскільки стала зрілою Україна, можна робити висновки виходячи з її положення, авторитету і репутації на міжнародній арені.

Аналізу здобутків, відвертих чи прихованих прорахунків, а також проектуванню перспектив

України у міжнародній системі координат і присвячено цей матеріал. З огляду на те, що охопити неохопне в одній статті доволі складно, акценти зроблено на питаннях безпеки, адже саме вона є запорукою належного функціонування будь-якої держави.

Шанс на стрибок вперед, тупцювання на місці й відхід назад, або короткі підсумки стану справ

Україна, отримавши незалежність, перебувала чи не у найвигіднішому становищі з-поміж усіх колишніх республік СРСР. Її природним вибором мала стати європейська та євроатлантична інтеграція і боротьба за регіональне лідерство. Ці дві політики – європейська та євроатлантична інтеграції – у політико-економічному та політико-безпековому вимірах мали визначити наратив розвитку країни як мінімум якраз на перші 25 років незалежності.

Не склалося. Чому? Причин декілька.

По-перше, в самій Україні мало хто у тодішньому політикумі розумівся на цих темах, а фахівців, які могли би спрогнозувати, як динамічно видозмінюватиметься міжнародний та внутрішньополітичний континент, не було й поготів.

По-друге, економіка, успадкована від СРСР, виявилася абсолютно не життєздатною в умовах переходу від державного планування радянського зразка до вільного ринку. Виходом могла стати так звана «шокова терапія», через яку пройшла Польща. Проте власного Бальцеровича в Україні не знайшлося.

По-третє, комуністи, переживши шок від розвалу СРСР, швидко повернули собі вплив в українському політикумі і домінували разом з так званими червоними директорами в українському парламенті і загалом у владі ще довгих 7 років, які були критично важливими для перезавантаження держави, зокрема переведення її економіки на ринкові засади та створення плюралістичної демократії європейського зразка.

Водночас у Європейських співтовариствах (пізніше Європейський Союз, далі – ЄС), НАТО та їхніх провідних державах-членах не знайшлося політичних лідерів, які би спрогнозували, куди рухатимуться Європа і Росія, яка на початку 90-х років здавалася країною, що вперше у своїй історії стає демократичною. В результаті у Брюсселі та інших європейських столицях було прийнято помилкове (а зараз вже можна стверджувати, що воно виявилось фатальним) рішення – будувати асоціативні відносини з усіма країнами колишнього радянсько-варшавського блоку, а також з

країнами Балтії, які відновили незалежність з розпадом СРСР, окрім держав, які стали учасниками або членами СНД¹.

Недалекоглядно вчинили й в Україні. В основних напрямках зовнішньої політики, схвалених Постановою Верховної Ради № 3360 від 2 липня 1993 року², членство в ЄС визнавалося лише «перспективною метою», натомість увагу було акцентовано на тому, що зовнішньополітичні зусилля України мають спрямовуватися на регіональне співробітництво в Європі, розвиток відносин з прикордонними країнами, співпраці в рамках СНД тощо.

В результаті Україна втратила шанс на інтеграцію в ЄС та вступу до НАТО разом з іншими країнами Центральної та Східної Європи, потрапивши в «один кошик» з країнами, амбіції яких абсолютно не співпадали з інтересами більшості громадян України.

Як підтвердили наступні події, Угода про партнерство та співробітництво з ЄС, яку Україна підписала у 1994 році (набула чинності у 1998-му)³ та Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору⁴, підписана 9 липня 1997 року, виявилися не дієвими як інструменти побудови Української держави, заснованої на спільних європейських та євроатлантичних цінностях, із конкурентоздатною ринковою економікою та плюралістичною демократією європейського зразка. На місці номенклатурно-радянської держави утворилася вкрай корумпована пострадянська олігархократія, в якій, незважаючи на прізвиська президентів, членів уряду та депутатів «правлять бал» декілька найбагатших сімей, котрі нажили свої статки переважно в результаті дикої приватизації 90-х та зухвалого розкрадання державного та місцевих бюджетів⁵.

По суті, Україна станом на 2016 рік опинилася в ситуації набагато гіршій, ніж наші західні сусіди, зокрема Польща, Словаччина, країни Балтії та

¹ Більше у статті Трюхан В. Східний вимір європейської інтеграції. Торуючи шлях до Європи // Ідеологія і політика. – 31.03.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ideopol.org/wp-content/uploads/2014/03/3__UKR__Triukhan.pdf.

² [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>.

³ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_012.

⁴ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_002.

⁵ Більше у статті: Жовніренко П. Політичний СНІД і як його подолати // Україна молода. – 16.04.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2638/180/92723/>.

інші (нині вже члени ЄС та НАТО) країни, які вивалилися з лещат Кремля після зникнення з мапи Європи СРСР.

Ми лише починаємо системні реформи, перебуваємо на стадії укладення Угоди про асоціацію, яку підписали у 2014 році (Нідерланди ще не ратифікували угоду через негативні результати консультативного референдуму, проведеного у квітні 2016 р.), не маємо Плану дій щодо членства в НАТО і досі не маємо жодних, навіть теоретично визначених, часових рамок вступу до ЄС та НАТО в коротко- чи середньостроковій перспективі. Більше того, на 26-му році своєї незалежності окуповано понад 7 % території України¹, внаслідок агресії Російської Федерації, яку уможливили, *inter alia*, вкрай невдалі регіональна політика, зовнішня політика та державна політика у сфері безпеки та оборони.

Безпека та оборона понад усе

Україні не вдалося зберегти свою територіальну цілісність, тому що політична еліта, яка перебуває при владі протягом всіх 25-ти років незалежності, не змогла вибудувати державні інституції, які б ефективно функціонували, незалежно від результатів виборів і призначень відповідно до Конституції України на вищій політичній чи адміністративній посаді. Віктор Янукович, який узурпував президентську владу в країні внаслідок антиконституційного перевороту 2010 року², до своєї втечі в Росію 22 лютого 2014 року відіграв роль «троянського коня» Кремля і довів країну до стану неспроможності відстояти свої кордони. Його політика позаблоковості та руйнації збройних сил і спеціальних служб, проведена руками громадян РФ, призначених на посади міністра оборони та голови СБУ, призвела до анексії Росією Криму й м. Севастополь та до відкритої агресії на сході України³.

Питання безпеки та оборони мають декілька вимірів, які впливають на загальний стан справ у державі, її спроможність захищатися, а також на її становище і репутацію на міжнародній арені.

¹ Виступ Президента України на форумі «Битва України за свободу триває» 13 березня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-na-forumi-bitva-ukrayini-za-svobo-36927>.

² Рішення Конституційного суду № 20-рп/2010 від 30 вересня 2010 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10>.

³ Резолюція ПАРЕ № 2132 (2016) від 12 жовтня 2016 року «Political consequences of the Russian aggression in Ukraine». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-DocDetails-EN.asp?fileid=23166&lang=EN&search=KjoqfHR5cGvfc3RyX2VuOlJlc29sdXRpb24=>.

Можна вважати вдалим кроком молоді української дипломатії успішне завершення переговорів із США та РФ про відмову України від свого ядерного потенціалу, який станом на 1991 рік був третім у світі за потужністю. Таке політичне рішення, на яке пішли, хоча й не без постійного тиску, що іноді нагадував відвертий шантаж, з боку Вашингтона та Москви, тодішні президенти Л. Кравчук та Л. Кучма, дозволило Україні, по суті, увійти до кола цивілізованих держав світу. Київ тоді продемонстрував свою послідовність, договороздатність, вміння дотримуватися домовленостей і миролюбність.

Водночас згода України на м'яку форму гарантій чи радше запевнень (*insurances*) у повазі незалежності, суверенітету та територіальної цілісності з боку всіх постійних членів РБ ООН, які містилися у Меморандумі про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (далі – Будапештський меморандум)⁴, стала міною уповільненої дії. При цьому навіть конфлікт щодо острова Тузла, у вересні–жовтні 2003 року, коли Кремль фактично здійснив «пробу пера», відверто намагаючись взяти під свій контроль частину території України і «вплинути» на визначення статусу Керченської протоки, не стали дзвіночком, який би спонукав українську дипломатію та міжнародну спільноту перетворити Будапештський меморандум на повноцінний механізм гарантій. Це можна було доволі безболісно зробити, ухваливши резолюцію РБ ООН, якою надавався б вищий ступінь легітимності цьому документу з досі не зрозумілим для юристів-міжнародників міжнародно-правовим статусом. Як показали події минулого року, а саме – ухвалення резолюції РБ ООН №2202 від 17 лютого 2015 року⁵, – такий варіант був абсолютною реалістичним. Тим більше, що у 2003 році Росія ще не ризикувала відверто нехтувати міжнародним правом та ігнорувати позицію ключових держав світу. Така пасивність української дипломатії стала суттєвим прорахунком у питанні попередження можливої агресії Росії, та й гіпотетично, будь-яких інших держав проти України.

Іншим навіть не прорахунком, а відвертим провалом стала втрата шансу отримати у 2008 році План дій щодо членства в НАТО (далі – ПДЧ). Напередодні Бухарестського саміту Україна мала реальний шанс на позитивне вирішення цього

⁴ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_158.

⁵ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2202.pdf.

питання. Проте внутрішні чвари в українському політикумі, слабка робота дипломатії, пасивність Президента В. Юшенка та народних депутатів, які фактично не брали участі в лобюванні ПДЧ, а також громадянського суспільства, призвели до відвертого провалу цього без перебільшення визначального і навіть цивілізаційно-ціннісного для всього континенту проекту і стало для Кремля сигналом до дій. 5-денна війна в Грузії та початок підготовки до анексії Криму та м. Севастополь стали прямим наслідком на диво недалекогоглядного рішення НАТО щодо України та Грузії.

Дослідники відносин України з НАТО після Бухарестського саміту пропонували не робити трагедії з того, що відбулося, адже Україна отримала перспективу членства в НАТО взамін ПДЧ. Проте, наприклад, професор Г. Перепелиця пропонував невідкладно зробити висновки і до кінця року виправити помилки, або радше виконати домашню роботу, з тим, щоб вже у квітні 2009 року, на ювілейному саміті НАТО таки вийти на отримання ПДЧ¹. Водночас у передвиборчий рік керівництво держави, зокрема президент В. Ющенко та прем'єр-міністр Ю. Тимошенко, більше концентрувалося на внутрішньому протистоянні в гонитві за рейтингами, а не на консолідації зусиль органів державної влади та експертного середовища навколо виправлення допущених помилок. Крім того, почалася фінансова криза і так звана «епідемія свинячого грипу» в Україні, на боротьбі з якими, в основному популістськими, нічим не обґрунтованими заходами й сконцентрувалися і глава держави, і очільниця Уряду України. В результаті питання було відкладено в довгу шухляду.

Країна, яка не є членом жодного оборонного чи військово-політичного блоку і водночас не визнає на рівні ООН чи принаймні згідно з положеннями міжнародного договору, укладеного ключовими державами світу, нейтральною, змушена сама забезпечувати свою обороноздатність, виділяючи необхідні бюджетні ресурси та намагаючись, принаймні у двосторонньому порядку, заручитися підтримкою партнерів. Проте й у цьому питанні Українська держава проявила небачену безпорадність. Приймалося безліч програм з реформування збройних сил, однак всі вони залишалися на папері, нереалізованими². А видатки на

армію з держбюджету протягом 2010–2013 рр. становили в середньому близько 1 %, втричі менше передбаченого Законом України «Про оборону України» мінімуму в 3 % ВВП, при цьому у повному обсязі вони ніколи не фінансувалися³.

Україна не уклала жодного (!) міжнародного договору про співпрацю та взаємну допомогу у військовій сфері союзницького типу. Навіть Хартія Україна–США про стратегічне партнерство від 19 грудня 2008 року⁴ виявилася суто декларативним документом, який не мав продовження та практичного наповнення, зокрема у сфері безпеки і оборони. Натомість міжвідомчі та міжурядові меморандуми чи угоди з окремими країнами, наприклад, з Данією, Латвією, Литвою, Словаччиною, Чорногорією та Сербією, про співпрацю у сфері оборони мають вузький предмет регулювання, який стосується виключно навчання військовослужбовців, обміну візитами, обміну інформацією і тому подібне. Лише підписаний у березні 2016 року Меморандум з Великобританією має дещо ширші напрями співпраці, проте він досі очікує ратифікації. А проект відповідної Угоди з Польщею, яка є традиційним лобістом інтересів України в Європі, перебуває на стадії підготовки.

Протягом 2014–2015 років були сподівання на те, що США ухвалять рішення про надання Україні статусу країни-стратегічного партнера – не члена НАТО (Major non-NATO ally (MNNA)), який мають, наприклад, такі держави, як Австралія, Афганістан, Єгипет, Держава Ізраїль, Пакистан, Філіппіни, президент яких Родріго Дутерте публічно «попрощався із США і почав орієнтуватися на КНР»⁵, і низка інших країн (загалом 16). Проте, незважаючи на досить тривалі дискусії і підтримку більшості конгресменів, це рішення було заблоковане адміністрацією президента Б. Обами.

Таким чином, через чверть сторіччя після проголошення незалежності Україна є країною, яка не має гарантій безпеки (крім загальних, зафіксованих у Статуті ООН, які нічим не підкріплені), не входить до жодного оборонного чи військово-політичного альянсу, не має укладених міжнарод-

¹ Підсумки Бухарестського саміту та перспективи отримання ПДЧ для України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/Uzhgorod/8.pdf>.

² Див., наприклад, статтю В. Копчака з Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння: Копчак В. Контрактна армія: поза стандартами, поза блоками // Тиждень. – 17.10.2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/91228>.

³ Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень «Щодо шляхів оптимізації використання оборонних видатків в Україні». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1610/>.

⁴ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/840_140.

⁵ Президент Філіппін «попрощався» з США і знову образив Обаму. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/WORLD/prezident-filippin-poproshchavsya-z-ssha-i-znovu-obrazil-obamu-222181_.html.

них договорів про союзницькі відносини із жодною державою світу або одностороннього рішення про надання союзницького статусу одностороннім рішенням тієї чи іншої держави. Невтривалий, протягом 2010–2014 рр., період перебування в юридично розмитому самопроголошеному під тиском Кремля статусі позаблокової держави не лише не вирішив проблеми виходу на бодай умовно працездатну модель безпеки, а навпаки, завдав непоправної шкоди територіальній цілісності та репутації України на міжнародній арені.

Економічна та енергетична складові безпеки є базовими для будь-якої держави, що претендує на самостійну роль в регіоні, до якого вона належить, і не бажає втратити політичну незалежність, ставши *de facto* протекторатом однієї чи групи сусідніх держав.

Здобутком України у цій царині став вихід на нові для нас ринки збуту українських товарів, перш за все видобувної, металургійної та аграрної галузей, зокрема Китаю, Індії, Бразилії, Єгипту тощо. До успіхів також слід віднести запуск протягом останніх двох років поставок енергоносіїв з Європи.

Проте ці перші історії успіхів тьмяніють у порівнянні з тим, що можна було зробити за 25 років.

По-перше, Україні досі не вдалося позбутися залежності від Росії у поставках ядерного палива та поверненні на її територію на зберігання відпрацьованих ТВЕЛів. У разі ескалації військових дій на сході України і ймовірного припинення Кремлем співпраці з Україною з цих питань, країна, за деякими оцінками, ризикує зіткнутися із зупинкою 25–30 % потужностей виробництва електроенергії і постати перед загрозою техногенної катастрофи, пов'язаної з відсутністю спроможності зберігати відпрацьоване ядерне паливо¹.

Перспективи співпраці з іншими партнерами, зокрема з американською компанією «Вестінгхауз», з якою 30 грудня 2014 року було укладено контракт на поставки ядерного палива, поки що використовуються не повною мірою, незважаючи на її готовність розширювати свою присутність в Україні².

¹ Див. детальніше у Доповіді про стан ядерної та радіаційної безпеки України у 2015 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.snrc.gov.ua/nuclear/doccatalog/document?sessionId=0D7E960E96E6547ABAA782A2217115E2.app1?id=324059>.

² «Глава Westinghouse: Мы готовы внедрить свое топливо на всех энергоблоках Украины». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.unian.net/energetics/1166050-glava-westinghouse-myi-gotovy-vnedrit-svoe-toplivo-na-vseh-energoblokh-ukraini.html>.

Водночас ДП «НАЕК «Енергоатом»» і Holtec International (США) підписали додаткову угоду до контракту на будівництво в Україні ЦСВЯП³.

По-друге, незважаючи на те, що обсяг торгівлі з Росією складає вже лише біля 16 % порівняно з майже 40 % у мирному 2012 році, він все ще залишається критично завеликим. Українській дипломатії разом з профільними міністерствами та експертами слід значно активізувати роботу зі створення договірно-правової бази відносин з країнами Близького Сходу, АТР, Африки та Латинської Америки. Адже ринок ЄС, на якому маємо 6,7 % росту за перше півріччя 2016 року, не може повністю замінити російський, який поступово закривається⁴.

Водночас, паралельно зі створенням привабливого бізнесового середовища в Україні, дипломатії потрібно працювати над укладенням угод про уникнення подвійного оподаткування, взаємний захист інвестицій, торгово-економічну співпрацю та про співпрацю в аграрній сфері. Якщо ж ще й вдасться вийти на угоду про вільну торгівлю на вигідних Україні умовах, то це вже запорука прориву. Існують ще й проблеми, пов'язані з взаємним визнанням стандартів, укладенням угод про взаємний захист таємної інформації, без яких, як правило, неможлива повноцінна військово-технічна співпраця, повітряне сполучення тощо. З переважною більшістю країн, які для України є перспективними ринками, робота зі створення необхідної договірно-правової бази або не завершена або ще й не розпочиналася. І це є безперечним недопрацюванням української держави.

По-третє, постає питання поставок газу з альтернативних джерел. Росії фактично вдалося заблокувати співпрацю України з Туркменістаном та іншими центрально-азійськими країнами. Проте є інші варіанти, перш за все – поставки скрапленого газу та власне видобування сланцевого газу, поклади якого в Україні експерти вважають досить солідними – до 7 трлн кубічних метрів, зокрема за оцінками Державної служби геології та

³ Детальніше див. доповідь «Ядерна енергетика у світі та Україні: поточний стан та перспективи розвитку». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://razumkov.org.ua/upload/2015_atom-1.pdf.

Спорудження власного сховища призведе до значної економії коштів, сприятиме створенню робочих місць та соціальному розвитку території, а також полегшить відновлення господарської діяльності частини цієї зони. ЦСВЯП сьогодні експлуатуються в Іспанії, Швеції та Фінляндії.

⁴ Див. детальніше у статті «Товарообіг України і Росії впав в 2,3 рази». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2016/03/2/583818/>.

надр України¹. Слід констатувати, що й у цих питаннях Україна провалила іспит. Підписання 26 листопада 2012 року в присутності тодішнього прем'єра М. Азарова сумнозвісного меморандуму про будівництво LNG-терміналу з представником іспанської компанії Gas Natural Fenosa, який виявився банальним аферистом, колишнім лижним інструктором, стало символом бездарності всіх українських урядів у питанні енергетичної безпеки. «Україну опустили нижче ватерлінії», – так прокоментував тоді президент Л. Кравчук те горепідписання².

Але найсуттєвішим прорахунком України стала недооцінка дій російського монополіста «Газпрому» на українському та європейському газових ринках. Українсько-російські газові війни 2006 та 2009 років (так в ЄС помилково називають події, що призводили до зупинки з політичних мотивів поставок газу Росією в Україну та окремим європейським споживачам), насправді були класичними газовими агресіями проти України³ та спробами внести розкол в ЄС щодо позиції відносно як України, так і статусу відносин з Росією.

Нарешті, не менш важлива тема – *інформаційна безпека*. «Гібридна війна», яку розв'язала Росія проти України, була б програвною для Кремля без попередньої промивки мізків українським громадянам російською пропагандою. Українська влада, політикум та експертне середовище вчасно не ідентифікували проблем, які несе з собою інформаційна експансія «руського міра». Засилля російських низькопробних літературних підробок, вплив попси, кінопродукції і серіалів, якими героїзуються російські військові, поліція, прокурори тощо, реалізація сотень «освітніх» проектів за кремлівські гроші при занепаді українського кіновиробництва, відсутності якісної україномовної друкованої періодики (виключення становлять хіба що декілька західних областей) та й загалом цілісної і послідовної державної політики у сфері інформації, культури, мистецтва, мови та кіно призвело до того, що велика частина українського суспільства, зокрема в Криму, на півдні та сході

України «повелася» на казки про рай на Землі, який несе в собі «руський мір».

Водночас Україна не змогла запропонувати хоча б якусь інформаційну альтернативу Європі та світу у відповідь на масовану інформаційну атаку з Росії на іноземних глядачів та читачів, які є виборцями і, відповідно, впливають на позицію своїх урядів та політиків по відношенню до подій в Україні, які відбуваються починаючи з Революції Гідності. Великою мірою саме через російську пропаганду Україна часто-густо виглядає непривабливою в очах європейців та й громадян інших держав, до яких добралися Russia Today, Life News та інші інформаційні ресурси, котрі щедро фінансуються і жорстко координуються Кремлем. Імідж держави, що не відбулася, країни, яка виступає в ролі об'єкта міжнародних відносин, країни, в якій іде «громадянська війна», процвітає корупція і беззаконня, порушується свобода ЗМІ, культивується нацизм і фашизм, а при владі «хунта» – це неповний перелік асоціацій з Україною в очах багатьох іноземців.

Слід зазначити, що, за бажання, цю викривлену картинку, створену російською пропагандою, можна і давно вже треба було розвінчати вщент, як Україні вже неодноразово це вдавалося, як наприклад, після «Кольчуга гейтс». Те, що Україна вміє себе вдало позиціонувати, було доведено під час Євробачення–2003, на якому перемогла Руслана, протягом успішного проведення фінальної частини чемпіонату з футболу Євро–2012 та у сотнях акцій української діаспори під час Революції Гідності і вже після неї, коли у відповідь на агресію Росії почалася війна України за незалежність. Проте всіх цих заходів, що, як правило, проходять без участі держави, в основному завдяки ініціативі українців, які постійно чи тимчасово проживають за кордоном, та самоорганізації, явно недостатньо. Для того, щоб Європа і світ розуміли що таке Україна, що відбувається на її сході, хто такі українці і яку додаткову вартість Україна і її громадяни несуть для континенту і світу, необхідна системна робота, координатором якої має виступати українська держава через власну Дипломатичну службу.

Маємо те, що маємо. А що далі?

Незважаючи на низку оптимістичних заяв, які постійно озвучуються керівництвом держави, насправді Україна залишається вкрай уразливою державою, яка поєднує в собі ознаки і демократії, і олігархократії, і навіть автократії. Це означає, що український народ, в першу чергу політична еліта, громадянське суспільство та середній бізнес мають консолідувати свої зусилля з посилення ін-

¹ «Перспективи видобутку сланцевого газу в Україні: екологічні аспекти». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/slanets-19b15.pdf>.

² Детальніше за лінком: http://24tv.ua/kaskiv_opustiv_ukrayinu_nizhche_vaterliniyi_kravchuk_n285252.

³ Див. більше у статті: Гончар М. Енергетичні аспекти відносин Україна – РФ в контексті російської агресії гібридного типу проти України // Національна безпека і оборона. – № 8–9 (157–158). – 2015. – С. 88–91. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/UA_Rosiya_8_9-2015-FINAL.compressed.pdf.

ститутів держави, відповідальних за забезпечення безпеки і оборони України, а також активізувати лобістські та адвокаційні заходи, спрямовані на забезпечення спроможності держави реагувати на виклики сьогодення.

Перш за все потребує переосмислення роль української дипломатичної служби. В умовах постійних зовнішніх викликів через вкрай небезпечне сусідство зовнішньополітичне відомство має набути спроможності миттєво реагувати на зовнішні та будь-які інші безпекові виклики, звідкіля б вони не виходили. Ключовий принцип роботи, який нарешті слід взяти на озброєння, – діяти на випередження. Для цього статус і забезпечення дипломатичної служби мають стати якісно іншого рівня. Міністр закордонних справ має бути другою посадовою особою в уряді, як це *de jure* є в Німеччині і *de facto* в США, Франції та багатьох інших провідних державах світу. Його, як і загалом дипломатичну службу, слід позбавити «опіки» з боку Президента та його адміністрації. Дуалізм влади ні до чого доброго не призводить.

МЗС має нарешті стати самостійним центром вироблення зовнішньополітичних ініціатив і автономно проводити кадрову політику. Перманентний стан відсутності призначення послів у 10–15 ключових для України країнах, блат, неякісна кадрова політика загалом, пересидження на посадах за кордоном як рядових дипломатів, так і керівників дипломатичних установ, виштовхування з системи найбільш кваліфікованих кадрів через побоювання конкуренції з боку керівництва держави і міністерства чи невміння здійснювати елементарне планування ефективного використання людських ресурсів мають залишитися в минулому ¹.

По-друге, відмовившись у 2014 році від позаблоковості, Україна сказала «А». Настав час сказати «Б». Завдання наступних 2–4 років – отримання ПДЧ, завдання 6–8 років – вступ до НАТО. Якщо набуття членства в ЄС у перспективі 10 років виглядає малореалістичним, то вступ до НАТО – це цілком досяжна мета. Про що, до речі, нещодавно неочікувано позитивно висловився у своїй книзі Франсуа Олланд, президент Франції, країни, яка вважається одним з найзатятіших противників ідеї членства України в Північноатлантичному альянсі ².

¹ Більше на цю тему у моїй статті «Кадрова криза, блат та порушення: чому реформа дипслужби стала невідкладною» від 18 серпня 2016 року на сайті «Європейської правди». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/08/18/7053536/>.

² Детальніше за лінком: <http://ru.rfi.fr/frantsiya/20161013-olland-raskryl-tainy-prinuzhdeniya-putina-k-miru>.

По-третє, залежність України від ринку Росії, в першу чергу енергоносіїв, має бути ліквідована в перспективі 2–5 років. Цілком реалістичне завдання, за умови усунення корупційно-лобістського впливу з боку декількох олігархічних сімей на державну політику у сфері диверсифікації джерел постачання енергоносіїв, у тому числі ядерного пального, енергоефективності, відновлювальної енергетики тощо.

По-четверте, паралельно з реалізацією безальтернативної мети щодо набуття членства в НАТО, Україні слід заручитися союзницькими зв'язками зі своїми традиційними партнерами та державами, які в силу спільності інтересів можуть такими стати. Перш за все мова про США, Польщу, Туреччину, Азербайджан, Грузію, Молдову, Румунію, країни Балтії, а також, як це не парадоксально, Білорусь. Адже ця країна є ласим шматком для нинішньої Росії і ризикує моментально втратити свою незалежність, варто лиш комусь у Кремлі встати зранку «не з тієї ноги» і вирішити, що пора знову захищати своїх «співвітчизників» деінде, а створити якусь чергову фейкову народну республіку – то справа вже шулерської техніки, руку на сході України вже набили.

По-п'яте, в сучасну добу новітніх технологій інформаційна війна, сутністю якої є боротьба за мізки і душі людей, набуває першочергового значення. Україна має стати дієвою частиною зусиль міжнародної спільноти з «приручення», а краще знищення як феномена російської пропаганди. Самотужки цю тему в короткостроковій перспективі нам не підняти, проте спільними зусиллями (а світ вже нарешті зрозумів всю небезпеку і підступність інформаційного звіра, породженого Кремлем) зупинити цілком реально.

Last, but not least. Окремою, насправді наскрізною, і найбільш чутливою для України темою є доля так званих «Нормандського формату» ³ переговорів і мінських домовленостей, а саме – Протоколу за підсумками консультацій Тресторонньої контактної групи щодо спільних кроків, спрямованих на імплементацію Мирного плану Президента України П. Порошенка та ініціатив Президента Росії В. Путіна від 5 вересня 2014 року ⁴

³ Утворився в результаті реалізації ініціативи президента Франції Франсуа Олланда, який запросив на відзначення 70-ї річниці з дня висадки союзницьких військ в Нормандії, президента Росії В. Путіна, президента України П. Порошенка та канцлера ФРН А. Меркель. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/politics/_olland-rozpoviv-pro-stvorennya-normandskoyichetvirki/729021.

⁴ Текст за лінком: <http://www.osce.org/ru/home/123258?download=true>.

та Меморандуму про виконання положень Протоколу за підсумками консультацій Тристоронньої контактної групи щодо спільних кроків, спрямованих на імплементацію Мирного плану Президента України П. Порошенка та ініціатив Президента Росії В. Путіна від 19 вересня 2014 року¹ (так званий «Мінськ–І»), а також Комплексу заходів з виконання Мінських угод² (так званий «Мінськ–ІІ») (далі для зручності, разом – мінські домовленості).

Відчайдушна спроба Кремля заморозити Нормандський формат, в ході якого В. Путін навіть пішов на те, що особисто³ озвучив придуману ним самим чи кимось із його оточення фейкову історію про українську диверсійно-розвідувальну групу (ДРГ) в Криму, свідчить, що для російського керівництва розмова з європейцями та президентом П. Порошенком про мир на сході України вже давно стала тягарем на шиї.

Президент Росії відчайдушно намагався протягом понад двох років вийти на новітній поділ світу на зони впливу із США. Проте оскільки президент Обама виявився незговорливим, всі надії покладаються на те, що новим господарем Білого дому стане Дональд Трамп, який вже неодноразово заявляв про свої симпатії до Владіміра Путіна і, хоча й без жодних підстав, вважається Кремлем зручним партнером для реалізації задуманих геополітичних пасьянсів.

Мінські домовленості, відповідно, – це фіговий листок, яким можна лиш махати перед носом опонентів, звинувачуючи Київ у їх невиконанні. Проте щось робити для досягнення прогресу в мирному процесі Кремль не збирається, наполягаючи, що Росія не є стороною мінських домовленостей і загалом війни на сході України. І це незважаючи на те, що під всіма трьома документами стоїть підпис посла Зурабова, а сам «Мінськ–ІІ» схвалений «Заявою Президента Російської Федерації, Президента України, Президента Французької Республіки та Канцлера Федеративної Республіки Німеччина на підтримку Комплексу заходів з виконання Мінських угод», яка міститься в додатку II до Резолюції РБ ООН №2202 від 17 лютого 2015 року⁴, ініційованої тією ж таки Росією.

¹ Текст за лінком: <http://www.osce.org/ru/home/123807?download=true>.

² Текст за лінком: <http://www.osce.org/ru/cio/140221?download=true>.

³ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tass.ru/politika/3526609>.

⁴ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2202.pdf.

Одним з підтверджень цієї тези є заяви представників так званих «ДНР/ЛНР» про те, що вони не допустять розміщення поліцейської місії ОБСЄ⁵, які прозвучали через декілька днів після Берлінської зустрічі в Нормандському форматі від 19 жовтня 2016 року, і публічно оголошеної згоди Президента Путіна на таку місію⁶. При цьому цілком очевидно, що «ДНР/ЛНР» не є самостійним суб'єктом процесу, а виконує роль маріонетки Кремля і реалізовує ті сценарії, які спускаються кураторами з Москви.

В таких обставинах постановка питання про безальтернативність Нормандського формату та мінських домовленостей, про що в один голос офіційно говорять керівники України, Росії, Франції, Німеччини та й деяких інших країн наших партнерів, абсолютно безпідставна. Адже навіть у разі повного виконання всіх трьох укладених в Мінську документів, всеохопного врегулювання кризи, спричиненої анексією Росією Криму і м. Севастополь, а також розв'язання нею ж війни на сході України, не відбудеться.

Враховуючи це, керівництву України слід на решті усвідомити істину, яка лежить на поверхні. Проблему треба розділити на дві. Працювати в Нормандському форматі над виконанням мінських домовленостей. При цьому в жодному випадку не допускати зміщення акцентів з безпекових питань на так звані політичні⁷. Роль мінських домовленостей – бути тимчасовим інструментом, необхідним для недопущення широкомасштабної війни та отримання можливості перепочинку, необхідного для підвищення обороноздатності України та проведення системних реформ⁸.

Водночас керівництво держави, українська дипломатія, експертне середовище та політикум мають наполегливо працювати над започаткуванням переговорів в режимі Мирної конференції за участю всіх постійних членів Ради Безпеки ООН, повноважних представників ООН, ОБСЄ, ЄС та РЄ.

⁵ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2016/10/161024_dk_dpr_lpr_pushylin.

⁶ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interfax.ru/russia/533290>.

⁷ Див. більше в дослідженні Інституту світової політики «Досвід врегулювання конфліктів у світі. Уроки для України», від 11 лютого 2016 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.dropbox.com/s/gtn5ohe2i951bgh/Conflict%20Lessons%20for%20Ukraine_01-36_ukr.pdf?dl=0.

⁸ Детальніше в моїй статті: Трюхан В. Україні потрібно виграти час, щоб провести внутрішні реформи // Національна безпека і оборона. – № 8–9 (157–158). – 2015. – С. 30–32. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/UA-Rosiya_8_9-2015-FINAL.compressed.pdf.

Не має значення назва – «Будапешт+», «Женева+», «Дейтон–II» чи ще якимось по-іншому. Важливий мандат, порядок денний і суб'єктний склад.

По-перше, мова має йти не лише про Донбас, а й про Крим і Севастополь.

А по-друге – перемовини повинні мати всеохопний характер і покрити, *inter alia*, такі питання:

- алгоритм встановлення миру і безпеки в регіоні;
- часові рамки і спосіб відновлення конституційного ладу на всій окупованій території (можливо, з перехідними періодами й інструментами забезпечення);
- часові рамки виведення всіх російських військових підрозділів та найманців з паспортами РФ, разом із ввезеною важкою та стрілецькою зброєю, на територію Росії, в тому числі Чорноморського флоту;
- створення міжнародного трибуналу для розслідування воєнних злочинів, скоєних на території України, починаючи з розстрілу Небесної Сотні на Майдані, та притягнення військових злочинців до відповідальності;
- масштаби роззброєння та способи демократизації Росії;
- встановлення розміру і графіка виплат Україні Росією репарацій; відновлення зруйнованої в Україні інфраструктури;
- реінтеграція громадян України, які перебували під окупацією, в українське суспільство;
- гуманітарна допомога.

На перший погляд, звучить фантастично. Проте раніше чи пізніше така Мирна конференція має відбутися. Адже інакше ні Україна, ні Європа, ані світ не почуватимуться у безпеці. Більше того, довіру до міжнародного права та відновлення європейської та глобальної системи безпеки, зруйнованих Росією, в осяжному майбутньому забезпечити не вдасться. Для того, щоб на Євразійському материкау нарешті було встановлено довготривалий мир, Росію слід спонукати до демократизації і відмови від мілітаристської політики. Водночас Росія має бути поставлена в жорсткі рамки у питанні бюджетних асигнувань на армію, як це робилося після Другої світової війни по відношенню до Японії, і в подальшому залучена в процеси єв-

ропейської та євроатлантичної інтеграції, як це було зроблено стосовно Федеративної Республіки Німеччина.

За умови консолідації зусиль міжнародної спільноти, можливий розгляд всіх гарячих чи заморожених конфліктів, породжених та/або підживлюваних Росією в комплексі (Україна, Сирія, Грузія, Нагорний Карабах, Придністров'я тощо) і запровадження всеохопних політичних та економічних санкцій (пониження чи розрив дипломатичних відносин, заборона будь-яких політичних контактів, позбавлення права вето в РБ ООН, ембарго на поставки енергоносіїв і будь-яких товарів та послуг, відключення від SWIFT тощо).

* * *

Підсумовуючи, слід зазначити, що за 25 років незалежності Україні не вдалося створити дієву систему гарантування власної безпеки чи стати частиною існуючої колективної системи безпеки. Проте той факт, що за понад 2,5 роки з початку агресії Росії, попри інвестовані величезні ресурси, не вдалося знищити Україну як державу, вселяє оптимізм. Український народ продемонстрував, що він набагато зріліший за власних політичних керманців, яким все ще бракує лідерства і розуміння примату національного інтересу над вузькокорпоративним, клановими чи «сімейними».

Враховуючи це, за умови системної роботи, еволюційного покращення якості політичної еліти, засвоєння уроків з допущених помилок, у першу чергу щодо так званих мінських угод, і поступової ротації влади, в короткостроковій перспективі цілком реально значно зменшити рівень загроз безпеці і досягти рівня обороноздатності, достатнього для збереження України як незалежної суверенної держави з територією, яка наразі перебуває в конституційному полі України.

В середньостроковій перспективі Україна цілком здатна, за підтримки міжнародної спільноти, в першу чергу своїх партнерів, використовуючи політико-дипломатичні і військові інструменти, відновити свою територіальну цілісність у визаних міжнародною спільнотою кордонах у повному обсязі, і стати ключовим чинником регіональної, а в перспективі і глобальної, безпеки.